

LORD BYRON'IN TÜRK HİKÂYESİNDEN BİR KESİT: GÂVUR ADLI ESERİNİN RESİM SANATINA YANSIYAN TEMSİLLERİ¹

Mehmet Akif Kaplan²

ÖZ

Bu araştırmada George Gordon Byron tarafından şiir olarak yazılan Gâvur ile Leyla'nın aşk hikâyesinden ilhamla resimler yapan sanatçılar ve hikâyeyi temsil eden eserleri ele alınmıştır. Araştırmanın amacı Gâvur hikâyesinden ilhamla eser yapan sanatçıları ve yapmış oldukları temsili resimleri ortaya koymaktır. Sanatın efsaneler, hikâyeler, öykülerle olan temsili ilişkisi tarih öncesi dönemlere kadar uzanır. Yunan mitolojisinde yer alan efsaneler, Orta Çağ'da dini öğretiler, yazarların edebi metinleri sanat eserinin oluşumuna kaynaklık etmişlerdir. Sanat eserine kaynaklık eden bu hikâyelerden biri de Byron tarafından yazılan Gâvur hikâyesidir. İngiliz romantizminin önemli yazarlarından Byron Osmanlıya yaptığı gezilerin birinde Gâvur (Giaour) ile Leyla'nın (Leila) trajik aşk hikâyesini duymuş ve hikâyeyi şiir olarak yazar. Byron 'Türk Hikâyesinden Bir Kesit: Gâvur' adlı şiiri 1813'te yayımlar. Hikâye Théodore Géricault, Eugene Delacroix, Alexander-Marie Colin, Emile Jean Horace Vernet, Nicaise de Keyser gibi ressamı etkilemiş ve sanatçılar Gâvur hikâyesinden ilhamla hikâyenin temsili resimlerini yapmışlardır. Lord Byron tarafından ele alınan Gâvur ile Leyla'nın aşk hikâyesinin resimsel temsil bağlamları oluşturulmuştur. Sonuç olarak çok kültürlü sosyal yapıya sahip Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan iki farklı kültür ve inanca sahip Gâvur ile Leyla'nın trajik aşk hikâyesinin çok sayıda ressamı ilham kaynağı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lord Byron, Gâvur Hikâyesi, Gâvur Temsilleri.

Jel Kodları: Y90, Y91

SECTION FROM LORD BYRON'S TURKISH STORY REPRESENTATIONS OF LORD BYRON'S WORK NAMED THE GIAOUR REFLECTED ON THE ART OF PAINTING

ABSTRACT

In this research, the artists who made paintings inspired by the love story of Giaour and Leila, written as a poem by George Gordon Byron, and their works representing the story were discussed. The aim of the research is to reveal the artists who made works inspired by the Giaour story and the representative paintings they made. The representational relationship of art with legends, stories and stories dates back to prehistoric times. Legends in Greek mythology, religious teachings in the Middle Ages, and literary texts of writers have been the source of the creation of works of art. One of these stories that is the source of the work of art is the Giaour story written by Byron. Byron, one of the important writers of English romanticism, heard the tragic love story of Giaour and Leila during one of his trips to the Ottoman Empire and wrote the story as a poem.

¹ Bu araştırmanın Eugene Delacroix' alt başlığı EU 3rd International Conference On Humanity And Social Sciences' de 'Eugene Delacroix Eserlerinde Lord Byron'ın The Giaour (Gâvur) Hikâyesinden Resimler' adıyla tam metin olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, makifkaplan78@gmail.com, (ORCID: 0000-0001-8389-334X).

Byron published the poem "A Section from the Turkish Story: The Infidel" in 1813. The story influenced painters such as Théodore Géricault, Eugene Delacroix, Alexander-Marie Colin, Emile Jean Horace Vernet, Nicaise de Keyser, and artists were inspired by the Giaour story and made representative paintings of the story. The representative contexts of the love story of Giaour and Leila, which was discussed by Lord Byron, were created. As a result, it has been determined and interpreted that the tragic love story of Gavur and Leyla, who have two different cultures and beliefs living in the Ottoman lands with a multicultural social structure, influenced many painters and made representative paintings of the story.

Keywords: Lord Byron, The Story of Giaour, Giaour Representations.

JEL Codes: Y90, Y91

1. GİRİŞ

Hikâyelere ait temsillerin yapılması tarih öncesi dönemlere kadar uzanır. Tarih öncesi dönemlerde hikâyeler sözlü kültürün bir ürünüdür ve daha sonra yazılı kültürde kaleme alınmıştır. Yunan kültürünü oluşturan mitolojik efsaneleri, Odysseia destanı (M.Ö. 800), İlyada destanı (M.Ö. 700-800) gibi destanlar sözlü kültürde dilden dile anlatılarak, temsili resimleri yapılmış; yazılı kültürde ise hikâyeler kaleme alınarak günümüze kadar gelmiştir. Yunan kültürüne ait hikâyeler amforalar üzerine resimlenir, mozaik olarak zeminlere tasvir edilir ve çoğu zamanda freskoları (duvar resimleri) yapılırdı. Yazılı kültürün yaygınlaşmaya başladığı Orta Çağ'da sanatın metinlere bağlı kalarak inanış biçimlerini ele aldığı görülür. Hristiyan dininde ve farklı inanışlarda kıssalar ya da öğretiler resimle desteklenir ya da resimsel temsilleri yapılırdı. Örneğin, milattan sonra 8. Yüzyıl'dan itibaren yapılan Uygur freskoları Manicilik ve Budist öğretiyi yansıtan temsili örnekler ihtiva eder (Çoruhlu, 2013: 279-280). Kilisenin isteklerine bağlı kalarak sanatçıların İncil'den bölümler betimlemesi metne bağlı resimsel temsil geleneği oluşumu açısından oldukça önemlidir. Rönesans'ta sanatın doğanın temsiline ve yeniden eski Yunan değerlerine yönelmesi ile mitolojik hikâyelerin temsilinin yapımına devam edilmiştir. *Orpheus and Eurydice'i doğa manzarası içerisinde çalışan* Nicolas Poussin gibi Barok dönem sanatçılarının bir kısmı da eski Yunan mitolojisinden konular çalışmışlardır. Romantik dönemde ise mitolojik efsanelere devam edilmekle birlikte, sanatçı tarafından kurgulanmış öyküler ya da yaşanmış hayat hikâyelerini kaleme alan William Shakespeare, Dante Alighieri, Johann Wolfgang van Gothe, Walter Scott, George Gordon Byron'ın eserlerinin konuları temsili olarak ressamlar tarafından görselleştirilmiştir. Byron'un destansı bir şiir olarak yazdığı The Giaour (Gâvur) hikâyesinin romantik ressamlar tarafından resimlerinin yapılması da bu temsili resimleme geleneğin bir uzantısıdır.

Byron tarafından kaleme alınan Gâvur (The Giaour) hikâyesi Osmanlı topraklarında yaşanmıştır. Ancak, hikâyenin ne zaman yaşandığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Seber'e göre hikâye Arnavutların Mora'dan geri püskürtüldüğü, Yedi Adalar'ın Venediklilere ait olduğu bir dönemde geçmektedir. Hikâyenin yaşandığı yer ise Kalamos Adası'ndaki Leone Limanı civarındır;

Osmanlı hâkimiyeti altındaki Yunan topraklarıdır (2015: 201-202). Tarihsel olarak bir araştırma da yapılmadığı için hikâyenin başkahramanlarından biri olan Hasan Paşa'nın kimliğine ve yaşadığı döneme dair bilgiler mevcut değildir.

Osmanlı topraklarına yaptığı gezi esnasında Gâvur ile Leyla'nın aşkının trajik hikayesini duyan George Gordon Lord Byron çok etkilenir. Byron hikâyeyi The Giaour adıyla kurgulayıp 1334 mısradan oluşan destansı bir şiir olarak kaleme alır. Byron 'Türk Hikâyesinden Bir Kesit: Gâvur' adlı şiiri 1813 yılında yayımlar. Byron'ın bu aşk şiirinden etkilenen Avrupalı ressamlar farklı tekniklerde hikâyeyi temsil eden resimler yapmışlardır. Hikâyenin plastik sanatlardaki yansımaları 1922 yılından 1945 yılına kadar devam ettiği görülmüştür. Lord Byron'ın Türk Hikâyesinden Bir Kesit: Gâvur adlı şiiri Théodore Géricault(1791-1824), Eugene Delacroix (1798-1863), Alexander-Marie Colin (1798-1875), Emile Jean Horace Vernet (1789-1863), Belçikalı ressam Nicaise de Keyser (1813-1887) gibi batılı ressamalara ilham kaynağı olduğu ve sanatçılar hikâyeden temsili resimler yaptıkları ortaya çıkarılmıştır.

Hikâyenin faklı temsili anlatılara konu olması ve geniş bir coğrafyaya yayılması ile sanatsal etkileşim çok kültürlülük içerisinde şekillenir. Osmanlı topraklarında yaşanmış hikâye İngiliz bir yazar olan Byron tarafından kaleme alınmış, Belçikalı ve çoğunluğu Fransız olan ressamlar tarafından ise resmedilmiştir. Byron ve Gâvur hikâyesinin temsili resimlerini yapan sanatçıların birçoğu romantizm akımına bağlıdır. Ancak, konu oryantalisttir. Konu oryantalist olsa da Byron hikâyeyi romantizm akımının üslup özellikleriyle şiire dönüştürür. Şiiri okuyup hikâyenin temsili resimlerini yapan sanatçılar ise genellikle romantik akımın sınırları içerisinde.

Yapılan incelemeler ve literatür taramaları sonucu hikâyenin ne zaman yaşandığının bilgisine ulaşılamamıştır. Leyla ile Gâvur arasındaki aşkın ne zaman yaşandığı, Hasan'ın Osmanlı'nın hangi döneminde Paşalık yaptığı ve Hasan Paşa'nın kimliğine ilişkin tarihsel araştırmalar yapılmadığı anlaşılmıştır.

2. LİTARATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Edebiyat alanında Bölülmeşe ve Özdemir 'Lord Byron'ın Türk Hikâyesinden Bir Kesit- Gâvur Adlı Eserinde Türk İmgesi', Gülderen S. ve Krasniqi 'Oryantalizm Açısından Lord Byron'un Türk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme', S. Krasniqi 'Gâvur Bir Türk Hikâyesinden Bir Kısım Eserinde Kadın/Erkek Karakterlerinin Tanımlanması', Ourania Chatsiou'nun 'Lord Byron: Paratext And Poetics', Shahidha Bari 'Listening For Leila: The Re-Direction of Desire in Byron's The Giaour', Hande Seber 'Lord Byron'ın The Giaour (Gâvur) Adlı Hikâyesinde Türk Kültüründen İzler', Abdulhafeth Khrisat 'The Image Of The Oriental Muslim in Lord Byron's The Giaour (1813)', gibi

araştırmalar yapıldığı sonucuna varılmıştır. Bu araştırma plastik sanatlar kapsamında resim sanatı perspektifinde ilk olacaktır. Dolayısıyla araştırmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı George Gordon Byron'ın yazdığı Gâvur hikâyesinden ilhamla eser ortaya koyan sanatçıların yapmış oldukları temsili resimleri tespit etmektir. Bununla birlikte hikâye ile temsili resimleri arasındaki bağlamı ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma verilerini elde etmek için betimsel ve nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma kapsamında akademik yayınlar, kataloglar, kitaplar incelenmiş, internet taramaları yapılmıştır. Yapılan incelemeler ve taramalar sonucunda biri Belçikalı, beşi Fransız olmak üzere altı Avrupalı sanatçının hikâye bağlamında temsili resimler yaptığı bilgisine ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular ile şiirde anlatılan hikâyeye ait bölümler üzerinden resimler yorumlanmıştır.

4. LORD JOHN BYRON VE GÂVUR HİKÂYESİ

Lord Byron 1788'de Londra'da doğmuştur. Asıl adı George Gordon Byron'dır. Londra'da soylu bir muhafız subayı olarak görev yapan John Byron'ın oğlu olan George Gordon Byron, doğumundan bir yıl sonra Lord unvanını kazanır. 1801 yılında Harrow'da eğitim almaya başlayan Byron daha sonra eğitimine Teslis Koleji'nde (Trinity College, Cambridge) devam etmiştir. Cambridge'deyken ilk şiir kitabı olan Aylaklık Saatleri'nde yer alan şiirlerini yazmaya başlar. Byron 1812- 1813 yıllarında 'Türk Hikâyesinden Bir Kesit: Gâvur' adlı eseri şiir olarak yazmıştır. Lord Byron 19 Nisan 1824 yılında ölmüştür (<https://www.biyografi.net>).

Byron 1809 yılında Yakındoğu ve Güney Avrupa gezisine çıkar; İspanya, Yunanistan, Arnavutluk, İzmir, İstanbul ve Çanakkale'ye seyahat eder (<https://www.biyografi.net>). Arnavutluk'u ziyareti ettiği günlerde Çocuk Harold'un Hac Yolculuğu'nu, İngiltere'ye döndükten sonra Türk hikâyelerini yazar (Krasniqi ve Okumuş, 2016: 197). Byron'un Türk Hikâyeleri, altı uzun şiirden; Gâvur (The Giaour), Abydos'un Gelini (The Bride of Abydos), Korsan (The Corsair), Lara, Korint Kuşatması (The Siege of Corinth) ve Parisina'dan oluşmaktadır. Bu hikâyelerden ilki, Kafir anlamına gelen "Gâvur" ile ilişkisi nedeniyle yani zina ettiği için ölümle cezalandırılan, ortadan kaybolan harem kadını Leyla'nın hikayesidir (Kareem ve Al-Azzawi, 2016: 200).

Lord Byron Osmanlı topraklarına yaptığı geziler esnasında hikâye anlatıcıların dilinden Gâvur ile Leyla trajik aşk hikâyesini duymuştur. Hikâyeye göre Osmanlıda saygın bir kişiliğe sahip Hassan Paşa'nın cariyelerinden biri olan Leyla bir Arnavut delikanlısı olan Gâvur'a gönlünü kaptırır. Leyla

Ramazan Bayramı arife gecesi konaktan hizmetçi kılığında sevdiğine kaçar. Hassan Paşa ise zina suçu işlediğini düşündüğü Leyla'yı bir çuvala koyar, çuvalın ağzını bağlar, gecenin karanlığında tekneyle dalgalı denize atar ve onu ölüme terk eder. Gâvur ise Leyla'yı öldüren Hassan Paşa'yı öldürerek intikamını alır. Byron bu trajik hikâyeyi destansı bir anlatım biçimiyle romantik bir şiire dönüştürür. Şiirde Leyla'nın kaçıışı ve öldürülmesi şu şekilde geçmektedir:

“Ramazan arifesinde şehirde dedikodular yayılınca,
Göçtü gitti bu diyardan Leyla” (Byron, 1813: 18).

Byron kulaktan duyma öyküyü kendi hayal dünyası ile yeniden kurgulayarak şiir olarak yazar. Gerçek veya uydurulmuş bir öyküye dayanan bu anlatı, isimsiz bir Hristiyan olan Gâvur, Hasan ve eşlerinden biri olan Leyla'dan oluşan, bir aşk üçgeni etrafında şekillenir. Leyla ile Gâvur imkânsız ve yasak bir aşk yaşar ve bu toplumda kabul görmeyen bir davranış biçimidir. Gâvur Leyla'nın ölümünden kendini sorumlu tutmuştur. Bu yüzden yaşadığı pişmanlıkla ömrünün geri kalan günlerini, bir Ortodoks din adamı kimliği ile kilisede geçirir (Moropoulos'tan Akt. Bölükmeşe ve Özdemir, 2021, s. 83). Hasan Paşa'nın Leyla'yı denize atarak ölüme terk etmesi ve Gâvur'un Hasan Paşa'yı bir dağ geçidinde pusuya düşürüp öldürerek intikamını almasıyla sonuçlanan hikâyenin farklı kültür ve inançların bakış açısına göre şekillendiği görülür.

Krasniqi'ye göre Byron hikâyeyi kurgularken Müslüman kültür ve edebiyatında yaygın olarak kullanılan Leyla adını seçmiştir. Leyla Osmanlı dünyasında kendi cinsiyetinin konumunu temsil edebilecek tipik bir kadın figürüdür. Gâvur ise Müslümanlar tarafından kâfirlere verilen bir isimdir (Krasniqi, 2017: 189-194). Eserin adını aldığı “Gâvur” kelimesi Müslüman inancı bağlamında yabancı veya kâfir anlamına gelmektedir. Byron eserinde geçen Gâvur ise aşk, seks, ölüm ve ahiret hakkındaki fikirlere zıt düşen Hristiyan bir yabancıyı tanımlamaktadır. Aynı zamanda Haçlı savaşıları gâvur olarak adlandırılmaktadır. Hasan ise Byron tarafından bir Osmanlı olarak nitelendirilmekte (Servantie'den Akt. Bölükmeşe ve Özdemir, 2021: 83), Osmanlıyı temsil etmektedir.

Hikâyenin 1789 Fransız İhtilali'nden yirmi dört yıl sonra yazılarak yayınlanması göz ardı edilmemelidir. Byron'ın bir Yunan hayranı olması ve Yunanların özgürlüğünü desteklemesi için hayatının büyük bir kısmını burada geçirmesi, hikâyenin kahramanlarının seçimi ve şiirinde bazı dizelerde Müslüman kimliğine karşı kullandığı aşağılayıcı edebi üslup çeşitli yorumlara neden olmuştur. Bölükmeşe ve Özdemir'e göre (2021: 84) Byron tarafından bir Osmanlı olarak nitelendirilen Hasan, Osmanlıyı temsilen bir düşman imgesi gibi gösterildiği düşünülebilir. Yunanlıların bağımsızlığını destekleyen ve Yunan taraftarı olarak bağımsızlık mücadelesinde bulunan Byron'ın ideolojik bir tutumla bu imgeyi kurguladığı yorumu yapılabilir.

Leyla Hasan'ın hareminden kaçarak İslam inancına göre büyük günahlardan biri olan zina suçunu işlemiştir. Bununla beraber İslam inancına göre yasaklanan Müslüman bir kadının Gâvur/inançsız biriyle beraber olması vurgulanmaktadır. Çünkü İslam inancına göre bir kadının yabancı/Gâvur olan biriyle nikâhlı veya nikâhsız yaşaması kabul görmemektedir. Bunun Byron tarafından bilinmesi ve sonu ölümle biten hikâyede Hasan'ın bakış açısıyla artık bir Hristiyan'a, inançsız, batılıya benzediği için ölümle cezalandırıldığını yansıtmıştır (Bölükmeşe ve Özdemir, 2021: 87). Krasniqi'ye göre Byron Gâvur ile Leyla arasındaki aşkı meşrulaştırmaya çalışmıştır. Byron Leyla'nın kaderinin en korkunç ölüm olduğunu betimlemiştir. Çünkü “onur” bir kadının meydan okuması gereken bir kavram değildir ve Leyla'nın bunu denemesi onun sonunu getirmiştir (2017: 187-194). Hikâyede Leyla'nın ölümle sonuçlanan yasak aşkı ve Gavur'un Hasan Paşa'yı öldürmesi Byron tarafından meşru gösterilmeye çalışılmıştır. Gâvur'un Hasan Paşa'yı öldürmesi Bölükmeşe ve Özdemir'e göre “Müslümanın gücü ve kudretinin Gâvur karşısında altta kaldığı düşüncesi Türk Müslüman kimliği açısından bir zayıflık/güçsüzlük imasında bulunduğu düşünülmektedir. Güçlü Türk imgesi burada zayıflatılmış ve başarısız/yenilgiye uğramış olarak atfedilmiştir” (2021: 87).

5. RESİM SANATINDA THE GÂVUR (THE GIAOUR) ŞİİRİNDEN İLHAM ALAN SANATÇILAR VE HİKÂYENİN RESİMSEL TEMSİLLERİ

Sanatçılar eserlerini üretirken çok farklı kaynaklardan ilham alır. Bu kaynaklardan biri de hikâyelerdir. Gâvur hikâyesi çoğu batılı sanatçıya ilham olmuştur. Théodore Géricault, Eugene Delacroix, Alexander-Marie Colin, Emile Jean Horace Vernet, Belçikalı ressam Nicaise de Keyser Gâvur hikâyesinin temsili resimlerini yapmış ressamlardır. Gâvur hikâyesinden ilhamla eser ortaya koyan sanatçılar birbirinden farklı teknik ve kendine özgü üsluplarıyla hikâyenin temsili resimlerini yapmışlardır. Örneğin, hikâyenin resimsel temsillerini yapan sanatçılardan Géricault suluboya ve taş baskı tekniği, Delacroix desen, suluboya, guaj, yağlıboya, taş baskı tekniği diğer sanatçılar ise yağlıboya tekniğini kullanmıştır.

5.1. Theodore Gericault

Lord Byron'ın Gâvur adlı şiiri ilk olarak Fransız romantik resminin önemli ressamlarından Theodore Gericault'u (1791-1824) etkilemiştir. Tarihi olayları ve hikâyeleri konu alan sanatçının bu hikâyeden etkilenmesi ve temsili resimlerini yapması olağandır. Gericault'un eserlerinin konusunu tarihi olaylar, tiyatro sahneleri, Cezayir hamamları, Türk savaşları, şaha kalkmış atlar, kahraman subaylar, sürek avları oluşturur. Onun ünlü eserleri *Avcı Muhafızı* ve *Medusa'nın Salı*'dır. Sanatçı, Dante, Shakespeare, Scott ve Byron'un eserlerinden temsili resimler yapmıştır (Turani, 1994: 509).

Gericault Byron'un Gâvur adlı şiirinden de esinlenerek Gâvur ile Hasan Paşa arasındaki olayı temsil eden bir suluboya ve bir taşbaskı resim ortaya koymuştur. Suluboya tekniğiyle yaptığı eserde (Görsel 1) at üzerinde Gâvur resmedilmiştir. Büyükçe bir kayanın önünden at koşar vaziyette yandan resmedilirken Gâvur'un vücudu izleyiciye, başı arkaya doğru dönük ve sağ elini de adeta kılıç varmışçasına yukarı kaldırmıştır. Resmin arka planında deniz ve gökyüzünü kara bulutlar kaplamıştır. Resim adeta az sonra başlayacak olan Gâvur ile Hasan Paşa savaşını haber vermek ister gibidir. Gericault'un Gâvur Hakkında adlı resmine Byron'ın şiirindeki şu mısraların ilham olduğu söylenebilir.

“Korku dolu karanlıkta atının toynakları patladı

Atını mahmuzladı, dik yokuşa yaklaşıyor

Derinlerdeki çıkıntılı gölgeler

Etrafında dolaşıyor acele edin

Kaya onu gözümde belirginleştiriyor” (Byron, 1813: 10).

Görsel 1. Theodore Gericault, Gâvur Hakkında, 1822-1823, Kağıt Üzerine Suluboya. 21.1 x 23.8 cm., J. Paul Getty Museum, Los Angeles.

Kaynak: <https://www.artsy.net/artwork/theodore-gericault-the-giaour>.

Gericault suluboya tekniğiyle yaptığı Gâvur Hakkında adlı konuyu litografi (taş baskı) tekniğiyle de resmetmiştir (Görsel 2). Kompozisyon iki resimde de hemen hemen aynıdır. Arka planda denizin ve bulutların tonal değerinde az bir farklılık olmakla birlikte suluboyayla yaptığı resmin sol arkasında yer alan koyu kayalıklar litografide yerini bir cami ve bir minareye bırakmıştır. Resimdeki bu yapının minare olduğunu şiirin aşağıda yer alan dizelerinden anlıyoruz.

“Ramazan’ın son iftarına yaklaşırken

İftarın habercisi olan kandiller yanar minarelerden” (Byron, 1813: 18).

Suluboya tekniğiyle yapılan temsili resimde Gâvur’un anatomik yapısındaki orantısızlık litografi de giderilmiş ve figür uygun ölçüler içerisinde resmedilmiştir. Resmin ortasında siyah bir at üzerinde Gâvur betimlenmiştir. Kompozisyonun arka planında atlı figürün hemen arkasında kayalıklar, solda ise bir cami, deniz ve gökyüzü görülmektedir. Aşağıda yer alan dizeler Gericault’a ilham vermiş olsa gerek ki, Gâvur resimde siyah atının üzerinde temsil edilmiştir.

Suluk Pingari'nin titreyen ışığıyla,

Gâvur simsiyah atının üzerinde

Hızlanmak için tek başına görüldü

Kıyı boyunca kanlı mahmuzla, (Byron, 1813: 19).

Görsel 2. Theodore Gericault, Gâvur, 1823, Litografi Baskı; 16.8 x 21.3 cm., Metropolitan Müzesi.

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/358046>

5.2. Eugene Delacroix

Byron’ın Gâvur adlı şiirinden ilhamla resimler yapan diğer bir Fransız ressam Eugene Delacroix’dır. Fransız resminin önde gelen isimlerinden olan Delacroix romantik akım içerisinde çok sayıda eser vermiştir. Sanatçı daha çok tarihi olayları, hikâyeleri, efsaneleri resmetmiştir. "Halka Yol Gösteren Özgürlük" ve "Sardanapal'un Ölümü" Delacroix’in ünlü eserleridir. Delacroix, yenilgiye uğramış bir Asur kralının intihara hazırlığını gösteren "Sardanapalus'un Ölümü" (1827) gibi eserlerle eleştirmenleri ve geniş kitleleri etkilemiştir. Sanatçının ünlü tablolarından biri, 1830 Temmuz

Devrimi'ne bir tepki olan, Fransız bayrağı tutan bir kadının, tüm sosyal sınıflardan bir grup savaşıya liderlik ettiği "Halka Öncü Özgürlük" tablosudur (www.biography.com). Ayrıca, sanatçı Shakespeare, Lord Byron gibi sevdiği yazarların çalışmalarından temsili resimler yapmaya devam etmiştir. Lemaire göre Delacroix sık sık büyük yazarlardan, özellikle de Dante, Shakespeare, Tasso ve Walter Scott'tan ilham almış, ancak dikkatini doğuya çeken şüphesiz Lord Byron olmuştur (Lemaire, 2008: 204). Akkaya Shakespeare ve Lord Byron'ın şiirlerinin uzun bir süre Delacroix'nın eserlerine ilham kaynağı olduğunu söyler. 1830'lu yıllarda Lord Byron, Delacroix'nın eserlerinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır (Akkaya, 2010: 10) . Resim çalışmaları için oryantalist konulara eğilen Delacroix "Gâvur ve Hasan'ın Savaşı" (The Combat of Giaour and Hassan) adlı çalışması da Lord Byron'ın 'Gâvur' adlı şiirinden ilhamla resmetmiştir. Delacroix Byron'ın bu şiirinden birkaç desen, baskı resim ve yağlı boya tekniğinde resimler yapmıştır.

Delacroix'nın 'At Sirtında Giaour' (Görsel 3.) adlı eseri mürekkeple yaptığı desen çalışmasından oluşmaktadır. Bu resimde Gâvur'u temsil eden figür ihtişamlı bir at sirtında öne doğru eğilerek iki kolunu yana açmış ve bir elinde kılıç bir elinde yay ile betimlenmiştir. Bu desen çalışması sanatçının 1835 tarihli Gâvur ve Hasan Paşa (Görsel 7) adlı çalışması ile karşılaştırıldığında bu resim için bir ön çalışma olduğu anlaşılır.

Görsel 3. Eugene Delacroix, At Sirtında Gâvur, 1824-1826, 20.1x30.5 cm., Metropolitan Müzesi.

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/336577>

Delacroix'nın Paşa'nın Cesedi Üzerinde Gâvur (Görsel 4) resmini suluboya ve guaş boya tekniğinde yapmıştır. Resmin merkezinde iki erkek figürü yer almaktadır. Figürlerden biri ayakta sağ elinde kılıç tutmakta diğeri ise göğsünün ortasına bir hançer saplanmış sırtını bir yara yaslamış halde yere uzanmıştır. Ayakta duran figür gözlerini ve kılıcını yerde uzanmış halde aldığı yara sonucu

kendinden geçen Hasan Paşa'ya doğrultmaktadır. Ayakta duran figür Gâvur'u temsil etmekte yerde yaralı halde uzanmış figür ise Hasan Paşa'yı temsil etmektedir. Delacroix 'Paşa'nın Cesedi Üzerinde Gavur' adlı eserini Byron'ın şiirinden şu dizelerden ilham alarak resimlediği anlaşılmaktadır.

“Sayısız yaralarla dolu göğsü,
Sırtı dünyaya, yüzü göğe dönük,
Düşen Hasan yalan söylüyor- kapatılmamış gözü
Yine de düşmanın üzerine düşüyor,” (Byron, 1813: 26).

Görsel 4. E. Delacroix, Paşa'nın Cesedi Üzerinde Gâvur, 1925, Suluboya ve Guaş. 22 x 29 cm.

Kaynak: https://arthive.com/eugenedelacroix/works/462002~Gyaur_over_the_dead_body_of_Pasha

Delacroix'in 1826 yılında yaptığı Gâvur ve Hasan Paşa Savaşı (Görsel 5) adlı diğer eseri Gâvur ve Hasan Paşa'nın savaştığı anı temsil eder. Resimde ön planda ikisi at üstünde biri de yerde üç kişi resmedilmiştir. At üstündekiler Gâvur ve Hasan Paşa'yı ve bir askerin yerde dizlerinin üzerinde bir eliyle hançerini sallarken resmedilmiştir. Atların biri izleyiciye dönük ve üzerinde Gâvur olduğu anlaşılan kişi elindeki kılıcını Hasan Paşa'ya doğrultmuştur. Arkası dönük at ve onun üstünde Hasan Paşa ise sol elinde tuttuğu topuzu yukarı kaldırmış ve düşmanın başına indirmek üzere resmetmiştir. Resmin sağ alt köşesine yakın at üstünden düşen bir figürün sol eli ve dizleri üzerine kalkarak sağ elindeki hançeri sallıyor vaziyettedir. Sol ön planda ise diyagonal bir şekilde bir mızrağın yerde olduğu görülmektedir. Mızrak yönü içe dönük ve resmin derinliğine artistik açıdan katkı sağlamaktadır. Resmin merkezindeki üç figürün arkasında sağda ellerini yukarı açmış halde yere diz çökmüş düşmek üzere bir figür ve yanında bir başka figürün varlığı anlaşılmaktadır. Arka planda ise dağın yamacından

inen ve orada savaşan birkaç atlı betimlenmiştir. Sanatçı bu resimde Byron'ın şiirinden aşağıda yer alan dizeleri betimleyerek hikâyeden Gâvur ve Hasan Paşa Savaşı adlı temsili resmi oluşturmuştur.

“Haşin Hasan'ın bir yolculuğunda
Katarında yirmi kulu varken,
Her biri silahlı en iyi adamı olarak,
Arkebüz ve ataghan ile;
Daha önce komutan, savaş için hazırlanmış olarak,
Kemerinde palayı taşıyor
Amaut kanının en iyisiyle lekelenmiş,
Geçitte isyancılar durduğunda,
Ve çok azı geri döndü hikâyeyi anlatmak için” (Byron, 1813: 21).

Görsel 5. Eugene Delacroix, Gâvur ve Hasan Paşa Savaşı, 1826, 59.6x73.4 cm. Tuval Üzerine Yağlıboya, Chicago Sanat Enstitüsü.

Kaynak: <https://www.wikiart.org/en/eugene-delacroix/combat-between-the-giaour-and-the-pasha-1826>

Delacroix yapmış olduğu Gâvur ve Paşa Savaşı'nın temsili resminin merkezinde ön ayakları yerde yatan figürün üzerinde olan bir at ve onun üzerinde ise sert bakışlarını yerde yatan figüre dikmiş bir figür oturmaktadır. Bunun yanı sıra Delacroix'nın Gâvur Hasan'ın Ölümünü Düşünürken (Görsel 6) adlı eseri Byron'ın şiirinden adeta aşağıdaki dizeleri görselleştirmiştir;

“Leyla öldü ama onun ölümü daha beter olacak
Kılıcın tadına baktı ruhunun derinliklerine kadar
Peygambere yakarıştı bulunsa da beyhude

İntikam dolu Gâvurun öfkesi karşısında

Son sözü Allah! Oldu” (Byron, 1813: 27).

Yukarıda Byron’a ait dizeler Delacroix’e ilham olmuş ve sanatçı Gâvur’un, Hasan Paşa’yı öldürdüğü anı birkaç kere resmetmiştir. Resimde (Resim 6) Hasan’ı temsilen yerde uzanmış bir şekilde ölü olarak betimlenen bir figür ve onun arkasında bir eliyle öldürdüğü Hasan Paşanın ayak bileği üzerine dayanmış, diğer eli kılıcının kabzasına yaslanmış bakışlarını yerde yatan Hasan Paşa’nın cesedi üzerine dikmiş Gâvur’u temsil eden figür resmedilmiştir. Olayın gerçekleştirildiği yer bir vadidir. Arka planda uzakda dağlar ve gri gökyüzünde kirli bulutlar resme kasvetli bir hava katmaktadır.

Görsel 6. E. Delacroix, Gâvur Hasan’ın Ölümünü Düşünürken, 1829, Tuval Üzerine Yağlıboya, 22x28.2 cm.

Kaynak: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Delacroix>

Delacroix’nın 1835 yılında yaptığı Gâvur ve Hasan’ın Savaşı (Görsel 7) adlı eseri ise Gâvur ile Hasan Paşa’nın at üstünde savaştığı anı temsil etmektedir. Resimde savaşan iki atlı karşı karşıya gelmiştir. Kompozisyonundan anlaşılmaktadır ki soldaki kahverengi atı üzerinde beyaz elbiseleriyle elinde kılıç tutan figür Gâvur’u temsil etmektedir ki, şiirde birkaç yerde Gâvur’un atının siyah olduğuna değinilmektedir:

“Gâvur simsiyah atının üzerinde

Görüldü ama hızlanmak için tek başına görüldü

Kıyı boyunca kanlı mahmuzla,” (Byron, 1813: 19).

Sağda beyaz at üstünde yeşil ve kırmızı tonlarda elbiseler içindeki figür ise Hasan Paşa’yı temsil etmektedir. Kahverengi at üzerinde Gâvur kılıcını düşmanına vurmuş ve onu yaralamıştır. Beyaz at üzerinde duran Hasan ise sağ elinde tuttuğu hançeri Gâvur’a saplamak üzere betimlenmiştir. Resimde temsili olarak yer alan her iki figürde yaralanmıştır. Hasan Paşa daha ağır yara almış

kendinden geçmek üzere elindeki hançeri adeta Gâvur'a saplayacak gücü kalmamıştır. Atların ayakları arasında yerde yüzükoyun yatmakta olan beyaz sarıklı bir erkek figürü bulunmaktadır. Elinden kılıcı yere düşmüştür. Bu figürün sarığından ve giysilerinden Hasan Paşa'nın askerlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Görsel 7. Eugene Delacroix, 1835, Gavur ve Hasan'ın Savaşı, Tuval Üzerine Yağlıboya, 74x60 cm., Paris Güzel Sanatlar Müzesi.

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/702160>,

Delacroix yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte (1825-1840 arası) Byron'ın Gâvur şiirinden 'Gâvur'un İtirafı' (Görsel 8) adlı bir resim daha yapmıştır. Bu resim Gâvur'un geri kalan hayatının ne şekilde geçtiğini gösteren bir temsili resimdir. Byron'un hikâyesine göre Gâvur, Hasan Paşa'yı öldürdükten sonra bir manastıra sığınmış, geri kalan ömrünü burada Leyla'yı düşünerek geçirmiştir. Manastırda yaşadığı aşkın hatıralarını ve Hasan Paşa'yı öldürdüğünü rahibe anlatmıştır. Bu resim Gâvur'un rahibe yaptığı itirafları temsil etmektedir. Resimde solda önde yer alan rahip ve sağda rahat bir şekilde koltuğa uzanırçasına oturmuş, başının pozisyonundan ve bakışlarının boşluğa odaklanmasından derin hayaller içerisinde olduğu anlaşılan Gâvur yer almaktadır. İki figürün hemen başlarının üst kısmında ortalanmış şekilde duvarda bir şamdan bulunmakta, Gâvur'un hemen solunda (resmin sağında) kılıç duvara yaslanmış bir şekilde durmaktadır. Delacroix, 'Gâvur'un İtirafı' adlı eserini şiirin aşağıda yer alan dizelerinden hareketle yaptığı anlaşılmaktadır.

Onu sevdim, Rahip! Hayır, hayran kaldım-

Ancak bunlar herkesin kullanabileceği kelimelerdir –

Bunu sözde değil fiilen kanıtladım;

O yontulmuş kılıcın üzerinde kan var,

Çeliğinin asla kaybedemeyeceği bir leke:

Benim için ölen onun için döküldü,
Nefret edilen birinin yüreğini ısıttı: (Byron, 1813: 40, 41).

Resim 8. Eugene Delacroix, Gâvur'un İtirafı, 1825-1840, Tuval Üzerine Yağlıboya; 23.8x32.2 cm. Avustralya, Victoria Ulusal Galerisi.

Kaynak: <https://www.ngv.vic.gov.au/explore/collection/work/3907/>,

Sanatçının resimlerinde genellikle hikâyede Gâvur'un Hasan Paşa'yla savaştığı ya da onu öldürdüğü kompozisyonlar ele alınmıştır. Bununla birlikte Delacroix, Byron'un Gâvur adlı hikâyesine bağlı kalarak yaptığı resimler Oryantal bir konu olarak ta dikkati çeker. Sonuçta Delacroix oryantalist bir bakış açısıyla Gâvur hikâyesinden temsili resimler yapmıştır.

5.3. Alexandre Marie Colin

Fransız romantik ressamlarından Alexandre Marie Colin (1798-1875), iyi bir portre ressamı olmasının yanı sıra romantik temalar, manzaralar ve Lord Byron'un eserlerinden hareketle resimler yapmıştır (Lemaire, 2008: 338). William Shakespeare, Victor Hugo ve Byron'dan esinlenerek tarihi tablolar ve konular da (<https://en.wikipedia.org>) çalışan Colin, Byron'un Gâvur adlı şiirinden ilhamla yaptığı Gâvur adlı resmi romantik tarzda yapılan bir çalışmadır. Colin'in yapmış olduğu 'Gâvur' adlı yapıtında (Görsel 9) resmin sol ortasında başında sarığı, üzerinde siyah pelerini ve beyaz bir etek, işlemeli çizmeleri ve elinde tuttuğu kılıcıyla Hasan Paşa'yla savaşı yeni bitmiş bir vaziyette resmedilmiştir. Hasan Paşa ise aldığı kılıç darbesiyle yere düşmüş hemen Gâvur'un önünde kollarını yana açmış bir şekilde sırtüstü yere yatmış olarak resmedilmiştir. Gâvur'un arkasında şaha kalkmış ihtişamlı bir at ve arka planda ise savaşı bir grup görülmektedir. Resimden anlaşılmaktadır ki, Gâvur ile Hasan Paşa arasındaki bu savaş iki kişi arasında geçmemiştir. Bu, Hasan Paşa'nın askerleri (adamları) ile Gâvur taraftarı bir grup arasında yaşanmış bir savaştır.

Görsel 9. Alexandre Marie Colin, Gâvur, 1826, Tuval Üzerine Yağlıboya, 99.5 x81 cm.

Kaynak: <https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Alexandre-Marie-Colin/821534/The-Giaour%2C-1826.html>,

5.4. Emile Jean Horace Verne

Fransız ressam Emile Jean Horace Vernet (1789-1863) ünlü deniz manzara ressamı Joseph Vernet'in oğludur. Sanatçı Victor Hugo ve Lord Byron'ın romantik eserlerinden ilham almıştır (Lemaire, 2008: 347). Daha çok manzara ve tarihsel konu ve edebi eserleri konu alan sanatçı Byron'un Gâvur eserinden ilhamla Gâvur ve Hasan arasındaki olayı temsil eden bir resim yapmıştır. Resmin üretim tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Resimde (Görsel 10) şaha kalkmış bir at ve onun ipinden tutan bir yardımcı, kılıcını kınına sokan Gâvur ve aldığı yara ile yerde baygın halde ölmek üzere yatmakta olan Hasan Paşa resmedilmiştir. Resmin arka planında beyaz bir at yerde yatmaktadır.

Görsel 10. E. Jean Horace Vernet, Hasan'ın Fatihi, 1827-1830, Tuval Üzerine Yağlıboya; 65x54 cm.

Kaynak: <https://www.christies.com/en/lot/lot-1478256>

5.5. Nicaise de Keyser

Sanat eğitimini Antwerp Güzel Sanatlar Akademisi'nde alan ve Belçika romantik okulunun en önemli isimlerinden biri olan Nicaise de Keyser (1813- 1887) 1835'ten sonra İngiltere ve İskoçya, Paris ve İtalya dâhil pek çok ülkeye seyahate çıkar (<https://en.wikipedia.org>). Bu seyahatte Byron'un Gâvur adlı şiirini okumuş olmalı ki Keyser 1845 yılında Gâvur'un temsili bir resmini yapmıştır. Keyser, Gâvur resmine başlamadan önce bir desen (Görsel 11) çalışması yapmış daha sonra konuyu bir yapıta dönüştürmüştür. Keyser'in yapmış olduğu resmin kompozisyonundan ve Gâvur'un elbisesinden anlaşılmaktadır ki resim Gâvur'un manastırdaki hayatından bir kesit sunmaktadır. Resimde manastırın bir köşesinde bir kaide üzerine oturan Gâvur temsil edilmektedir. (Görsel 12). Gâvur kahverengi ve göğsünde büyükçe bir kırmızı haç olan rahip elbisesi içerisinde oturmuş bir vaziyette betimlenmiştir. Gâvur bir kaideye oturmuş, sol eli sağ bacağının üzerinde, sağ kol dirseğini kaidenin üst kısmına dayamış ve eli şakağında düşüncelere dalmış bir şekilde resmedilmiştir. Keyser adeta aşağıdaki dizeleri görselleştirerek Gavur'un temsili bir resmini yapmıştır.

“Ve Ona söyle: ne görüyorsun

Solmuş bir beden mahvolmuş akıl

Tutkunun enkazı geride kalan

Büzülmüş bir tomar, dağınık bir yaprak

Sonbaharın acı patlamasıyla kavrulmuş” (Byron, 1813, s. 47).

Görsel 11. Nicaise de Keyser (Solda) Gâvur, Desen.

Kaynak: <https://artvee.com/dl/the-giaour-5/>

Görsel 12. Nicaise de Keyser (Sağda) Gâvur, 1845, Tuval Üzerine Yağlıboya, 135 x 106 cm.

Kaynak: <https://smb.museum-digital.de/people/57523>

SONUÇ

Sanatçılar tarih öncesi dönemden bu yana efsane, öykü ve hikâyeleri esin kaynağı olarak kullanmışlardır. Eski Yunan'da sanatçılar tarafından mitolojik efsanelerden hareketle çok sayıda eser ortaya konulmuştur. Bu efsanelerin yerini Orta Çağ'da dini konular alsa da Rönesans ve sonrası dönemde mitolojik konulara yeniden bir yönelme olmuştur. Romantik sanatçılar konu olarak büyük yazarların anlatılarından ilham almaya başlamıştır. Bu yazarlardan Lord Byron' un şiir olarak yazdığı Gâvur adlı hikâyesi de romantik dönem ressamlarına esin kaynağı olduğu görülmüştür.

Byron ve bu hikâyeden resimler yapan sanatçıların tamamının romantizm akımı sanatçıları olduğu görülmüştür. Biri Belçikalı olmak üzere beş Fransız sanatçı hikâyeden temsili resimler yapmıştır. Bu temsili resimler desen, suluboya, guaj, yağlıboya, taşbaskı gibi birbirinden farklı tekniklerde ortaya koymuştur.

Byron'ın şiir olarak kaleme aldığı Gâvur hikâyesi Théodore Géricault, Eugene Delacroix, Alexander-Marie Colin, Emile Jean Horace Vernet, Nicaise de Keyser gibi çok sayıda sanatçıya esin kaynağı olmuştur. Sanatçıların genellikle Hasan Paşa ile Gâvur arasında geçen savaşı kompozite ettikleri görülmüştür. Bunu yanı sıra hikâyenin temsili resimlerinde Gâvur at üstünde savaşmaya giderken ya da bir kilisede betimlenmiştir.

Byron'ın Gâvur hikâyesinin temsili resimleri 1922 yılında yapılmaya başlanmış 1845 yılına kadar devam etmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki hikâye uzun yılları batılı sanatçıları etkilemeye devam etmiştir. Bu bağlamda Gâvur hikâyesine bağlı olarak Géricault iki, Eugene Delacroix altı, Colin bir, Vernet bir, Keyser iki olmak üzere toplam on iki adet temsili resim yapılmıştır.

Lord Byron'nın Gâvur hikâyesini yazmasında ideolojik bir duruş sergilediği de dikkat çekmiştir. Byron bir Yunan hayranı olarak uzun yıllar bu topraklarda yaşamıştır. Bu bakımdan Yunan bağımsızlığını destekleyen bir romantik dönem İngiliz yazarlarından biri olarak Gâvur hikâyesinde kullandığı edebi üslup ve dili Türk ve Müslüman olan Hasan Paşa'yı eşini öldüren bir katil, Gâvur'u ise sevdiği kadını öldürülen bir aşık gibi betimlenmiştir. Bu betimleme Batılı ressamı etkilediği görülmüştür. Gâvur hikâyesinin temsili resimlerini yapan sanatçılar genellikle Gâvur'un Hasan Paşa'yı öldürdüğü kompozisyonlar kurgulamışlardır. Bunun dışında bir manastıra sığınan Gâvur, geri kalan ömrünü Leyla'nın hayalleri ve pişmanlığını düşlerken bir manastırda resmedilmiştir.

Sonuç olarak Osmanlı topraklarında yaşanmış yasak bir aşkın trajik sonu anlatılagelmiş ve hikâyeyi duyan Lord Byron hikâyeyi destansı bir şiir olarak yazmıştır. Byron'ın romantik bir üslupla yazdığı bu şiir batılı birçok romantik ressamı etkilemiş ve sanatçılar Gâvur hikâyesinin temsili resimlerini yapmışlardır.

KAYNAKÇA

Akkaya, E. İ. (2010). *Delacroix'nın Sanatına Kaynaklık Eden Metinler ve Bir Temsil Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bölükmeşe, E., Özdemir, H. (2021). Lord Byron'ın Türk Hikâyesinden Bir Kesit- Gâvur Adlı Eserinde Türk İmgesi. *MECMUA- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 11, Sayfa: 78-93.

Byron, G. Lord. (1813). *The Giaour. A Fragmen of Turkish Tale*. London: John Murray.

Çoruhlu, Yaşar. (2013). *Erken Devir Türk Sanatı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Krasniqi, Seniha. (2017) Gâvur, Bir Türk Hikâyesinden Bir Kısım Eserinde Kadın/Erkek Karakterlerinin Tanımlanması. *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:5, Sayı:10, s. 185-195.

Kareem, S. A. A., Al-Azzawi, B. H. (2016). Representations of the Oriental Woman in Lord Byron's "Turkish Tales", *Journal of Arts, Literature, Humanities and Social Sciences, JALHSS*, ISSN: 2414 – 3383, 2016/4, s. 197-207, <https://olddrji.lbp.world/Default.aspx>, Erişim tarihi: 11.10.2023.

Okumuş, S., Krasniqi, S. (2016). Lord Byron'un "Gâvur"daki Gizemli Dünyası: Balkanlar, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt/Volume 5, Sayı/Number 2, Aralık/December, s. 133-144.

Lemaire, Gerard-Georges. (2008). *The Orient in Western Art*, h. f. ulmann is an imprit of Tandem Verlag GmbH.

Seber, H. (2015). Lord Byron'ın The Giaour (Gâvur) Adlı Hikâyesinde Türk Kültüründen İzler, *Bilig*, Yaz 2015, Sayı/74, s. 199-218.

Turani, A. (1994). *Dünya Sanat Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

<https://www.artsy.net/artwork/theodore-gericault-the-giaour>, Erişim tarihi: 17.09.2023.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/358046>, Erişim tarihi: 17.09.2023.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/336577>, Erişim tarihi: 05.10.2023.

https://arthive.com/eugenedelacroix/works/462002~Gyaur_over_the_dead_body_of_Pasha, Erişim tarihi: 05.10.2023.

<https://www.wikiart.org/en/eugene-delacroix/combat-between-the-giaour-and-the-pasha-1826>, Erişim tarihi: 05.10.2023

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Delacroix_, Erişim tarihi: 08.10.2023.

<https://www.biography.com/artists/eugene-delacroix>, Erişim tarihi: 21.10.2023.

<https://www.biyografi.net.tr/lord-byron-kimdir/>, Erişim tarihi: 02.11.2023.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/702160>, Erişim tarihi: 04.11.2023.

<https://www.ngv.vic.gov.au/explore/collection/work/3907/>, Erişim tarihi: 06.11.2023.

- https://en.wikipedia.org/wiki/Alexandre-Marie_Colin, Erişim Tarihi: 08.11.2023.
- <https://artvee.com/dl/the-giaour-5/>, Erişim tarihi: 10.11.2023.
- <https://smb.museum-digital.de/people/57523>, Erişim tarihi: 10.11.2023.
- <https://www.biyografi.info/kisi/lord-byron>, Erişim tarihi: 11.11.2023.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Nicaise_de_Keyser, Erişim Tarihi: 20.11.2023.
- <https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Alexandre-Marie-Colin/821534/The-Giaour%2C-1826.html>, Erişim tarihi: 25.11.2023.
- <https://www.christies.com/en/lot/lot-1478256>, Erişim tarihi: 25.11.2023.